

Димитър Тафков
ПРЕСТЪПНАТА ХАРИЗМА

София, 2013

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Димитър Тафков, автор, 2013

© Издателство „Изток-Запад“, 2013

ISBN 978-619-152-227-9

ДИМИТЪР
ТАФКОВ

ПРЕСТЪПНАТА
ХАРИЗМА

Съдържание

Предговор.....	7
----------------	---

Увод

Всеобщност на харизмата, необходимост на лидерството и налудност на харизматичното лидерство / 9	
---	--

Първа част

Харизма и лидерство / 19

1. Харизмата.....	19
2. Лидерството.....	55
3. Харизматичното лидерство.....	76

Втора част

Престъпната харизма / 91

1. Престъпления на харизмата	91
2. Престъпления на лидерството	118
3. Престъпления на харизматичното лидерство	136

Трета част

Престъпната политическа харизма / 157

1. Същност на политическата харизма.....	157
2. Харизматично-политическата престъпност	169

3. Престъпно-харизматичният политически лидер.....	179
---	------------

Вместо заключение

Антихаризматичният разум / 191

Бележки	199
----------------------	------------

Библиография	207
---------------------------	------------

Предговор

Книгата е последна от поредицата *Лудият и неговият подгласник*. С нея привършва по-специалния ми интерес към политиката. Този интерес бе провокиран повече от политическата лудост, отколкото от политическия разум. Така е, защото политическият разум е колкото разумен, толкова и налуден. А той е налуден, защото е харизматичен!

В текста съм включил осем лекции от два спецкурса: *Харизматичното лидерство* и *Престъпната харизма*. Така се случиха нещата, че отпечатването му ще изпревари във времето появата на две други мои работи, които трябваше да го предшестват. С това се извинявам за някои препратки и обяснителни бележки, които нямаше как да избягна. С известно колебание извадих от текста осемте аналитични портрета на харизматично-политически водачи, които бях включил първоначално в края като Приложение. Реших, че ще е по-добре, ако те бъдат в отделна книга.

15 октомври 2012 г.

Д.Т.

УВОД

Всеобщност на харизмата, необходимост на лидерството и налудност на харизматичното лидерство

Тази книга е посветена на харизмата, лидерството и харизматичното лидерство. Нейната цел е да представи престъпното харизматично лидерство.

Харизмата, лидерството и харизматичното лидерство са отделни страни на моя анализ на харизматичното престъпление. Опитвам се да разбера какво е то и откъде идва. Искам да изясня мястото и ролята на харизматичните лидерства в човешката история. Интересува ме както миналото и настоящето, така и бъдещето на тези лидерства.

Съдържанието е разделено на три части. Най-напред представям всеобщността на харизмата, неотменността на лидерството и налудността на харизматичното лидерство. След това разглеждам престъпленията, които произтичат от харизмата, лидерството и харизматичното лидерство. Третата част е посветена на харизматично-политическата престъпност.

Всеобщността на харизмата

Харизма е общата участ на хората, която се проявява като тяхна лична съдба. Всеки човек има харизма, доколкото сам прави себе си от другостта за себе си. В основата на харизмата е *човешката другост*

като другост в себе си и за себе си и другост на другостта. Всяка харизма е резултат от шизоидното инвестиране на човека в себе си и другите хора. Където има такова инвестиране, има и харизма. Това се опитвам да покажа и да докажа. Интересува ме още многообразието на харизмите и на човешките престъпления, които са свързани с тях.

Всеки човек има своя харизма, която носи от раждането до смъртта си. Нещо повече. Харизмата не умира с носителя си, доколкото нещо от него остава и се пази в паметта на живите хора. Смъртта може да прекратява, но и да потвърждава и продължава харизматичността на човека. „Пазенето“ на човешката харизматичност, според мен, е важен аспект на човешкото време и определя спецификата на това време. Харизмата задава отношението на човека към себе си като самия себе си и друг на себе си. Тя подбира пробивите на човека в другото и другостта на другото. Без тези пробиви няма човешка самонаправа, нито човешко време, нито човешка история!

Харизмата съчетава и помирява разумното и налудното у човека. Където има харизма, има разум и лудост. Загубите на харизмата са загуба и за двете. Никъде другаде у човека и неговия свят разум и лудост не са така тясно вплетени и неразделни, както е при харизмата. Тук постоянно се срещат и разминават разумното и налудното, доброто и злото и нормалното и патологичното при хората и човешките съ-общества.

Харизмата ни показва човека, какъвто е и какъвто иска да е. Като носител на харизма човешкият субект не е никога само себе си, а е и друг на себе си. Харизматичното качество прави отделния индивид обществено същество, доколкото придава на стремежа му за общуване с другите хора нужната съревнователна страст на надеждите в другия и страховете от другия човек. В този смисъл това качество е антропологична константа за обществения човек. То е конкретно проявената концентрирана човешкост. От него започва специфично-човешката самонаправа. С две думи: харизмата е своеобразен „личен печат“ и емблема за правене от човека на себе си и света отвъд себе си.

Моето схващане за харизмата се различава от това на Макс Вебер и неговите последователи. Ценя подхода на Вебер, но мисля, че

той е насочен към изследването само на една страна на харизмата, а не на цялата човешка харизматичност. Отдалечаването ми от Вебер, Шилс и другите автори, които се занимават с харизмата, е в посока на запълването на тази празнина.

За мен харизмата е двигател за самонаправите от човека на себе си от другостта за себе си. Тя обхваща правенето (като процес) и направеното (като резултат) от хората през целия им живот като самите себе си и други на себе си. Харизмите показват количествено-качествените разлики в направите от хората на себе си и на техните съ-общества. Те съдържат това, което се иска от живота и което се прави за живота от хората. Отделните харизми са различни, защото отделните хора и общества са различни: и като искане от живота и като правене на живота.

Силата на харизмата се определя от много неща, но най-важно-то сред тях е начина, по който разум и лудост се свързват, допълват и съ-съществуват при конкретния човек и конкретната общност. Всяка харизма е конкретно съжителство на разум и лудост в човешката самонаправа. От това съжителство зависи връзката на човека със себе си като самия себе си и друг на себе си. То определя отношението на човека към себе си и другите хора. От него тръгва самонаправата и самоинтерпретацията от човека на себе си като самия себе си и друг на себе си. Искам да кажа, че то е *началото на пътя на човека във времето* – и като отделен индивид и като родово същество. Аз мисля – за това ще стане дума по-нататък – че това е възможно най-здравата основа на критиката (от морална гледна точка!) на всички опити за „произвеждане на харизми“ чрез новите технологии за гено инженерство и клонирането на хора „с изключителни качества и способности“. От тук започва налудното изкривяване на мисленето на човека за себе си като самия себе си и като някой друг. То се случва, защото всяка харизма прави нещо не-възможно възможно и нещо потенциално актуално за човека. Личните харизми оформят връзките на хората помежду им и техните нагласи да ги поддържат или прекъсват като социални връзки. Затова никъде няма човешко общество с „нулева харизматичност“ или без никаква харизматичност. Това имам предвид под „всеобщност на харизмата“.

Макар да е условие за човека, харизмата се прави от човека. В този план тя е повече от едно неясно чувство на близост и зависимост от другия; повече от някакво сяпко привличане и отблъскване или господство и подчиняване на хората едни на други. Харизмата „подрежда историята“, в която всичко лично се превръща в обществено и всичко обществено става лично за човека. Тя очертава хоризонтите и променя хоризонтите на хората като крайни същества, които безкрайно искат и се надяват.

В основата на харизмата е свойството на човека да иска. Автентичната харизма е „най-чистото“ искане на човека от Себе си, като самия себе си, и от Другото, като изначално друго. В миналото Фридрих Ницше – макар и да не говори специално за харизма – като че ли е прозрял най-ясно същността на харизматичното искане. Тя е в свързването на волята за власт с „без-родовата памет“ у човека. Харизматичното искане отхвърля другостта на Другото като изначално друго, за да я възстанови след това като Човешка другост. Така то загробва историческата памет на хората, които вечно искат и се надяват. Харизмата поддържа една „анти-памет“, при която хората винаги искат и продължават да се надяват и искат. *Харизматичната памет* е избирателна и събирателна: едновременно е осветяваща и затъмняваща пътя на човека към себе си и истината за себе си. Но такава е също и човешкото време! Такава е и човешката история, в която всичко се повтаря, но без да е същото. Задачата ми тук е – чрез ретроспекциите на обживяното и пропиляното от всички нас човешко време – да разкажа поне една малка част от тази обща харизматична история.

Самата тази история изглежда нереална и измислена само дотогава, докато не навлезем лично в нея и не открием себе си в нея. Тогава тя става реална и очевидна за всеки нормален човек. В такъв план всички хора си приличаме като същества, които сами правят себе си от другостта за себе си. Въпреки това няма харизма, която да повтаря друга харизма; така, както няма и човешка самонаправа, която да повтаря себе си „без другост за себе си“.

Неотменност на лидерството

Лидерството е част от съвместния живот на хората. Където има човешко общуване и човешка общност, има и лидерство. То е следствие от факта, че хората – макар да споделят една обща участ – са различни като онтологична и като харизматична реалност. Само като различия хората се допълват в общностния живот. Лидерството показва някаква незавършеност на шизоидното инвестиране от човека в себе си и другите хора. А това инвестиране е постоянно условие за живота ни в общност. Затова другият човек е едновременно условие и пречка, спасител и поробител. Неговото присъствие в живота на Същия (както и нашето присъствие в живота на Другия!) е част от проектите за живот. Ето защо всяко лидерство е надмогване и превъзможване от човека на себе си като самия себе си и някой друг.

Лидерството събира надеждите и страховете на хората: като техни осъзнавани и несъзнавани надежди и страхе да избягат от себе си и се завърнат при себе си като различни от себе си. Същото прави и харизматичното искане на човека от другите и от себе си като друг на себе си.

Всичко онова, което лидерството прави за харизмата и харизмата го прави за лидерството. Затова лидерствата при хората са неотделими от харизмите на хората. Всяка харизма се стреми към лидерство и всяко лидерство се крепи на харизма. Харизмите и лидерствата са винаги заедно и от техния „брак“ се раждат човешкото общуване и човешките общности. Този брак поддържа йерархията на реда в човешкия свят и човешките взаимоотношения. Тук лидерствата търсят харизмите, а харизмите – лидерствата. Те винаги са заедно! Затова личната харизма не е никога съвсем лична, така както и отделното лидерство не е никога напълно безлично.

Никъде хората не спазват напълно спонтанно и доброволно (без външна принуда!) нормите и законите на общностния живот. Като социално явление лидерствата са следствия от една нужда за външна принуда на хората, които живеят заедно в общност. Една от основните лидерски роли е да се отговори на тази нужда и постигне обединение, насочване и координиране на действията на хората

в търсенето им на по-добър живот. При всички случаи лидерствата се крепят на една обща нагласа у хората: да се съ-измерват и съревновават (респ. и издигат над тях като водачи!) с другите хора. Те са важен елемент от човешкото организиране и контролиране на общественото произвеждане на властта и показват нуждите на хората, които живеят заедно, от управление на общия им живот. Лидерството е неотменна част от организирането на управлението във всяко общество. Главно това имам предвид под „неотменност на лидерството“.

Като управленски проблем лидерството привлича вниманието на философите много отдавна. Изтъквайки качествата на Сократ като лидер, например, Платон развива тезата си за „философа-цар“ – като възможно най-подходящия лидер на възможно най-добрата (идеалната) държава. Злините в държавата ще изчезнат, според него, едва когато нейното управление се поеме от такъв човек. Така мисли Платон. И тази негова надежда е била винаги жива и близка на хората. Тя част от човека и неговия свят. Нуждата от добри лидери е обща нужда на хората, както е обща и нуждата им от добри закони и добро управление. Тя се поддържа от положението на човека между себе си и другостта за себе си и от неговия постоянен стремеж към по-добрия живот. Отношенията на човека със себе си и с другите правят навсякъде лидерствата не само възможни, но и необходими за живота на хората. В този живот не може без правила и управление, но също и без лидерства и лидери. Лидерите предлагат и налагат законите и институциите, които поддържат обществения ред по не-насилствен и насилствен начин. В известен смисъл всяко лидерство е вид обществена институция, която се появява и изчезва със съответния лидер.

Налудност на харизматичното лидерство

Тези лидерства са налудни, защото тяхното съществуване зависи колкото от разума, толкова и от лудостта на хората. Това не означава, че харизматичните лидери са луди хора. Това означава, че тук разум и лудост са винаги заедно в онези моменти, в които се взимат важни решения и предприемат решителни действия. В някои от те-

зи моменти лудостта взема връх над разума, а в други разумът успява да надделее над лудостта. Но разум и лудост са винаги заедно!

В определен смисъл дадено лидерство е харизматично, доколкото е налудно. Принцип на налудно лидерство са злоупотребите на човека с властта. Затова харизматичните лидерства, които са изразено налудни, са и престъпни лидерства. Това е един от изводите, до които достигам. Главните ми аргументи в негова защита се свеждат до следното. *Първо*. Харизматичните лидерства се крепят на отдаването на лидера и завладяването от лидера на душите на водените от него хора; при тях подвластните на харизмата губят част от своите способности за критическо мислене, а от тук и за истинска връзка с реалността, в която живеят. *Второ*. Лидерските амбиции и стремежа към власт по принцип подхранват „харизматичната лудост“ при повечето водачи, които по-лесно се поддават на „изкушенията на властта“ и на злоупотребата с властта. Разбира се, харизматичните лидерства могат да са повече или по-малко налудно-престъпни, добри и лоши и т.н. Тук всичко зависи от това дали лудостта е в граници, които оставят достатъчно място за разума и морала в мисленето и действията на лидера и лидираните от него хора. *Трето*. При харизматичните лидерства шизоидното раздвоение и инвестиране от хората в себе си и другите хора е по-силно застъпено, както от страна на водача, така и от страната на водените от него хора.

Опасността от харизматичната лудост е най-важната причина на моето искане (или – по-точно – на моята надежда!) за бягство от харизмата на днешния човек. За мен това е бягство от лудостта и връщане към разума на много хора. При всички случаи става дума за рационализиране и нормализиране на обществения живот. Изследването ми на политическата харизматичност, показва точно това. Без да е непременно луд, харизматично-политическият лидер е винаги потенциално опасен подгласник на лудия. Той е „отворен за лудостта“ и за злоупотребата с властта!

Харизмата обединява субстанциалните и релационните свойства на човешката личност. Това се вижда най-ясно при харизматичните лидери. Те изпъкват сред другите и с това, което са, и с онова, което не са. При тях най-често нормалното е не-нормално за другите. Така те са винаги „не-нормално нормални“ или „нормално

не-нормални“ както за себе си, така и за останалите. Тяхната нормалност и не-нормалност са с еднакво значение и правят еднакво впечатление. Тези лидери са еднакво отворени за доброто и злото и нормалното и патологичното в човешката самонаправа. Тяхната лудост – като всяка лудост – може да е явна и скрита, опасна и безопасна, нормална и патологична и т.н. Затова те могат да бъдат герои и чудовища, спасители и поробители и т.н.

Политическата харизма е много тясно свързана с опасната лудост. Тази връзка я прави такава, каквато тя е и винаги е била – пресъпна харизма! Тук са вплетени в уникално единство малоумие и слабоумие, самолюбие и властолюбие, алчност и гордост, лицемерие, жестокост и злоупотреби с властта от всякакъв вид, на каквито е способно човешкото същество. Ето защо голяма част от харизматично-политическите лидери са и *опасно луди хора*.

Бягството от харизмата и антихаризматичният разум

Бягството от харизмата е нужно на човека, за да устоява на времето и да продължи да се развива във времето като разумен човек. Едно от нещата, които се опитвам да докажа, е, че харизматичния опит не е изцяло неуправляем и може да се използва от хората за съграждането на един по-добър човешки свят. Този опит – като вид шизоиден опит – има добра и лоша страна. Добрата страна е в отварянето на човека към другия човек. Лошата е в неговото затваряне в себе си като „друго без друго на себе си“. На нивото на човешката другост шизо-харизматичният опит предизвиква раздвоение и неудовлетворение на човека от себе си. На нивото на човешката самост той води към просветление и помирение на човека със себе си като самия себе си и някой друг. Харизматичният опит не пази хората от грешките и безумията им, но им помага да ги надмогват и надживяват. Той помага на човешкия разум да работи и се развива чрез съпротивите му на лудостта. В крайна сметка това е анти-харизматичния разум на днешния човек – разум, който се бори срещу харизматично-политическата лудост при храта.

Шизо-харизматичният опит едновременно сближава и отдалечава хората едни от други. Колкото е по-силна харизмата, толкова е по-силно и влиянието на този опит върху човека. Затова големите харизматици са много раздвоени и много влиятелни със своята инвестиция в себе си и другите хора. Инвестицията им в „другото“ е спонтанна и радикална, понеже събира в едно реалното и идеалното и нормалното и не-нормалното за хората. Така те са едновременно свръх-адаптивни и не-адаптивни, много практични и свръх-непрактични, безкрайно отзивчиви и много жестоки и т.н. Инвестицията в „себе, като всичко за себе си“ при великите харизматици – на хора като Мойсей, Сократ, Христос, Буда, Наполеон, Махатма Ганди и много други – не ги отдалечава, а ги приближава до другите хора. Харизмите им са постоянна величина, която ги сближава с другите и ги извежда пред другите като техни водачи. Те носят своята универсалност като уникалност на искането си от „другостта на другото“ и от самите себе си, но като други на себе си.

Като човешко свойство и отношение към света и себе си харизматичността не може „да се изхвърли“ от живота на хората и човешките съ-общества. Затова, като цяло, антихаризматичният разум представлява усилието на човека да ограничава негативната и подсилва позитивната страна на харизмата и на харизматичния си опит. Това е разум, който пречи на престъпната харизматичност и престъпното харизматично лидерство да се разрастват, разпространяват и определят живота на хората като крайни същества. В този смисъл за мен това е „разумният разум на човека“, който сам прави себе си от другостта за себе си. Джейкъб Морено ни го представя като психодрама. Аз го виждам повече като социална терапия и самотерапия на онези хора, които пазят разума и разчитат главно на разума си, за да живеят по-добре.

Първа част

Харизма и лидерство

1. Харизмата

1.1. Същност на харизмата

„Харизма“ е теологичен термин и идва от гръцкото *kharisma* (дар, благодеяние, спасение). В миналото думата се ползва, за да се изтъкне статута на избраност и предопределеност на отделен човек или на група от хора за нещо от някаква надчовешка инстанция. Харизматичността се приема за дарба на човека да се харесва и да увлича други хора след себе си и своя проект за живота. В този смисъл това е нещо много истинско, свято и придаващо смисъл на човешкия живот. Носителят на харизма е специален човек, който изпъква сред другите хора. Той се отличава с отдаденост на нещо и способност за нещо, което го прави естествен водач.

Личната харизма е съвокупност от умения и способности на човека да води другите хора, като ги завладява и подчинява на своите цели и намерения. Всяка харизма има количествени и качествени измерения: сила, обхват, насоченост, интензитет и концентрация в личното и публичното пространство. Това важи и за колективните харизми¹. Личната харизма е свързана с груповата, а тази на групата и общността – с личните харизми на отделните хора². В такъв смисъл харизмата на Мойсей е харизма и на еврейския народ,

на Христос – на християнските общности, на Буда – на будистките общества и т.н. От друга страна колективната харизма на еврейския народ е също харизма и на човека Мойсей, на будистките общества – на човека Буда и т.н. Всеки отделен човек е харизматичен, доколкото е свързан с други хора и споделя с тях една обща участ. Също така всяка човешка общност е харизматична, доколкото свързва харизматични хора с обща участ, обща цел и обща съдба.

Харизмата изпъква, сред другите свойства на човека, като дар и бреме за него. Тя е дар, защото му помага да се самосъздава и издига над другите; и е бреме, защото го принуждава да се осланя на другите и споделя своето правене и своята истина с тях. Силно харизматичните хора и общности нямат свой собствен свободен избор в буквалния смисъл на „правенето на избор“, защото са задължени пред нещо и се подчиняват на нещо, което стои над тях и е по-силно от тях. Те имат някаква мисия и следват съдбата си в онзи смисъл, в който Христос понася кръста си към Голгота, за да се сбъдне предвиденото от неговия Отец.

Парадокс на харизмата е, че без да е свободен избор, тя е в основата на всеки специфично човешки свободен избор. Искам да кажа, че човек не избира харизмата си, а я носи и прави като част от себе си и своя проект за живота. Благодарение на харизмата си всеки отделен човешки субект прави сам себе си и света отвъд себе си. С нейната помощ хората преживяват своята лична съдба като обща участ, а общата участ с другите хора – като своя лична съдба. Харизмите разделят и обединяват хората преди те да се замислят и осмислят какво точно ги обединява и разединява като хора. Така осигуряват на човека една неповторимост на личния му живот, отвъд която той не би могъл да се завръща при себе си като самия себе си и никой друг. С две думи: харизматичността оформя субектността на човека като конкретност и обективност. Тя придава на всеки човешки живот неповторимост като отделен живот. В този смисъл, като цяло, е емблематична за човешката форма на живота³.

Харизмата изправя човека пред него като себе си и друг на себе си. Тя прави човека свободен и несвободен, зависим и независим, разумен и безумен и т.н. От нея тръгват „пробивите в другостта на другото“ на човешкия субект: тя „задвижва“ разума и волята на чо-

века като крайно същество, което безкрайно иска и се надява. Така съзнанието и мисленето не идват от „празно място“, а чрез едно присъствие на човека в света, преди да стане себе си и да бъде самия себе си. Точно това е „харизматичното“ у човека. То е в пазенето и търсенето от него на едно собствено място в света за себе си като самия себе си и друг на себе си. Харизмата е търсене на собствено място и „собствено право“ на съществуване от човешкото същество. В този смисъл можем да кажем, че тя е шанса на човека да прави сам себе от другостта за себе си.

„Без харизма“ човекът не може да се самосъздава и възпроизвежда във времето като човешки субект: не може да се самонадмогва и интерпретира като самия себе си и друго на себе си. Това прави харизматичността универсално човешко качество. И въпреки че няма еднакви харизми, няма и харизми, които да не са „отворени“, сравними и сходни в нещо с други харизми. Защо е така, ще стане ясно по-нататък. Тук искам да отбележа, че харизмата е нужна на човека, за да се самосъздава и утвърждава като човешки субект. Тя свързва възможното и невъзможното, разумното и нелудното и нормалното и патологичното при хората. Благодарение на нея (а не само на разума и морала!) човешкият род е преодолявал „непреодолими прегради“. С две думи: харизмата е битийна връзка на човека със себе си, с природата, с бога и другите хора. С нея идва „пробива в другото“, трансцендентирането и всяко творчество на човека като правене на света и себе си из-света. В началото не е нито словото, нито делото на човека. В началото е харизмата му!

Харизмата прави човешката история преживяно човешко време. Тя пази човека от самия него, като го издига над него. Както няма човешки субект без свой разум и своя лудост, така няма и човешки живот без никаква харизма. В харизмата се срещат и удобно съжителстват различните страни на човешката другост: идеалното и реалното, разумното и нелудното, моралното и аморалното, нормалното и патологичното и т.н. Нищо в човека не е извън харизмата му. Тя определя историята на човека, като му позволява да се адаптира, без да деградира. За да разберем какво точно е тя за нас хората, е нужно да разбираме самите себе си като хора – какво сме, от къде сме и накъде вървим...

И така, харизмата е възможността на всеки човек да се самосъздава като човек. Това е родово свойство на човека да се самосъхранява и продължава във взаимодействие с другите хора, с които споделя една обща участ. Харизматичността събира в едно всички човешки качества: разум и лудост, знание и невежество, любов и омраза, вяност и предателство, милосърдие и жестокост и т.н. и т.н. Харизматичното качество обвързва съзнаваните и несъзнаваните искания и действия на хората във вображаемия и реалния им живот. Това е специфично човешко качество, което представя човека и като онова, което е, и като онова, което иска да е. Благодарение на харизмата си човекът надмогва себе си и се издига над себе си като „нещо повече от себе си“.

Такова е най-общото ми разбиране за харизмата. Ще го допълвам и аргументирам по-нататък. Сега е достатъчно да отбележа, че става дума за родов белег на човека, който го отличава от другите живи същества. Харизмата не зависи непосредствено нито от разума, нито от лудостта на човека. Тя не зависи непосредствено и от опита и знанията му, нито от липсите на опит и знания. Въпреки това, тя е неотделима от тези неща. „Без харизма“ няма човешка само-направа, нито човешко общуване и човешка история. Вече казах, че това имам главно предвид под всеобщност на харизмата.

1.2. Макс Вебер за харизмата (харизмата като социална връзка)

„Харизма“ става научно понятие в началото на 20 век. Заслугата за това е изцяло на Макс Вебер и неговите изследвания на властта и управлението в различните общества. Според Вебер харизмата е една от трите основни форми на господство и подчинение при хората в съвместния им живот. Тази форма се отличава от другите две – на традицията и легалността – като пряко лично завземане и отдаване на хората едни на други. Харизмата е враждебна на традицията, правилата и договарянето от хората на условията за съвместния им живот. Автентичната харизма изключва повторенията и автоматизма в действията на хората по зададени правила. Тя е непосредствено искане на човека от другия и негово лично обвързване с другия.

Вебер се интересува от харизмата главно като социална връзка. За него това е спонтанно възникнало и поддържано властово отношение, в което едната страна е водеща и управляваща, а другата е водена и подчинена. Носителят на харизма е естествен лидер за тези, които са „видяли“ и признали харизмата му. Въпреки асиметричността на харизматичното отношение двете му страни са неразделни и постоянно се допълват. Носителят на харизмата избира целите и предлага средствата за решаването на общи проблеми. Автентичната харизма се крепи изцяло на вярата и доверието на подвластните на харизмата в силата и способността на носителя на харизмата да намира решения. Доверието във водача е в основата на всяка харизма и всяка харизматична връзка. Ако то се загуби, отпада и съответната връзка.

Харизматичното управление, според Вебер, се отличава от традиционното и легалисткото със своята лабилност, хаотичност и непоследователност. То се крепи изцяло на вярата и нуждите на хората да пазят своята вяра. Затова харизматичната връзка е по-скоро емоционално, отколкото рационално защитена. Тя възниква спонтанно и спонтанно пропада. Лабилността на тази връзка се компенсира донякъде от „скрито присъствие“ на традицията и законността в организирането на общностния живот върху нея. Известно предимство на харизмата и харизматичното управление е пряката връзка на управляващ с управлявани. От тук са обаче и техните патологии.

Макар да е враждебна на правилата, за харизмата важи едно основно правило – носителят на харизма нарежда и контролира действията на подвластните на харизмата. Без това няма харизматична връзка и харизматично управление. Смяната на местата на носителя и подвластния на харизмата, слага край на една харизма и поставя началото на нова харизма. В такъв план развитието на обществения живот – особено в по-ранните стадии от човешката история – става чрез промяна и подмяна на доминиращите харизми и харизматичните лидери. Издигането на нова харизма, открива нови хоризонти и предлага нови възможности на хората от дадено време в дадено общество.

Като личностно качество харизмата има свое актуално и потенциално състояние. Актуализация на харизмата е нейното раз-

познаване и признаване. Това изпъква в най-известната дефиниция на Вебер за харизмата като не-всекидневно и съотносително качество на отделните хора. „**Харизма**“ – пише той – ще наричам едно считано за „извънвсекидневно (изначално при пророци, лечители и правни мъдреци, при водачи на ловни походи и военни герои) качество на една личност, заради което тя се оценява от другите като свръхестествена, свръхчовешка или поне специфично извън-всекидневна, надарена с недостъпни за всеки друг сили и качества, като богоизпратена, или като служеща за пример (vorbildlich) и затова **водач**“. Понятието е изцяло безразлично как би се оценило съответното качество „обективно“ правилно от някаква етическа, естетическа или друга гледна точка. От значение е само това, как фактически се оценява нещо от подвластните на харизмата, от „**привържениците**“⁴. За живота на харизмата е от значение „**признанието** на подвластните, осигурено чрез изпробване, което е винаги в началото едно чудо, родено от отдаване на откровение, почитане на героя и доверие към водача... Психологически това признание е родено от беди и надежди и изцяло изпълнена с вяра лична преданост⁵.

Така за Вебер харизмата не съществува отвъд признанието на хората, че тя съществува. Само признанието на харизмата осигурява нейното реално присъствие в живота на общността. Това признание идва от надеждите, но и от страховете на хората за утрешния им ден. От тук е и вечната роля на харизмата в историческия процес. С нейна помощ стават преорентациите на духа (Gesinnung) и действието, които водят до изцяло нови нагласи и очаквания на хората от живота им⁶. Промените – под въздействие на харизмата и със съдействие на харизмата – са различни от тези, които стават под въздействието на разума. При харизмата промените стават *отвътре-навън*, а при разума се извършват *отвън-навътре*. За Вебер в това е и ключа за тълкуването и разбирането на промените в обществения живот на хората през различните епохи. Затова при него харизмата не е просто една от трите основни форми за господство и подчинение. Тя – в известен смисъл – е предцивилизационната или първата (първопоявилата се!) от трите форми, която противостои на традиционното и легалисткото управление на съвместния живот.

Преходът от харизматично към традиционно и легалистко господство се извършва, според Вебер, под натиска на нуждите за укрепването на социалните връзки между хората и рационалността в управлението им. Това е преход от предимно ирационално към предимно рационално обществено поведение и управление на хората. Този преход се засилва с нарастване на съмнението на подвластните в способността на водачите им да ги водят в правилната посока. Преходът изобличава „чудото на харизмата“ и овсекиднява харизматичността като човешко свойство. Исторически това става доста бавно и минава през различни етапи на отграничаване на харизмата от традицията, а след това и от различните правила и закони. Модерността, капитализмът и егалитаризмът ограничават ролята и влиянието на харизмата върху обществения живот на хората.

Вебер разделя хората на носители на свои и подвластни на чужди харизми. Първите са субектите, а вторите обектите във властовите отношения. Става дума за базово разделение на хората в обществото на водачи и водени, харизматици и лаици, управляващи и управлявани и т.н. От това разделение започва организацията, йерархизацията, структурирането и рационализирането на общия живот на хората. Разделението между носители и подвластни на харизмата е онова нещо, от което тръгват всички останали социални разделения. В този смисъл Веберовия анализ на харизмата води към извода, че това е най-първичната форма на господство и подчинение. Тя предшества и предизвиква появата на другите две основни форми. Вярно ли е това? Мисля че да, макар Вебер да не си го представя точно така. Все пак той е убеден, че в процеса на еволюцията ролята и значението на харизмата постоянно отслабват. В модерните общества харизматичното качество е изтласквано в периферията на общностния живот, който – като цяло – е уреждан от правила и закони, норми и правилници. Така влиянието на харизмата отслабва с развитието на пазарните отношения и модерните капиталистически общества. Въпреки това овсекидняването на харизмата е зигзагообразен, мъчителен и сложен процес, който има добри и лоши страни и носи както ползи, така и вреди на хората. Като цяло Вебер смята, че ограниченията пред харизмата в модерните общества са повече признак за прогрес и развитие, отколкото за криза и упадък на тези

общества. Анти-авторитарното му претълкуване на харизмата, според мен, просто потвърждава това негово схващане за историята и мястото на харизмата в историята.

Накрая искам да обърна внимание още на две неща от Веберовата интерпретация на харизмата, които са важни за нашия по-нататъшен анализ на харизматичното качество и харизматичната връзка. Едното е *не-рутинността и извън-всекидневността* при харизмата. Другото е *пряката лична зависимост* на подвластния от носителя на харизмата.

Според Вебер харизмата е присъща за някои, а не на повечето или на всички хора. Той я намира при пътешественици, религиозни реформатори, жреци, политически водачи или военни герои, които будят възхищение и стават пример за много други хора. Като свойство харизмата е вид „чудо“ – много рядко и специално човешко свойство. Повечето хора са лишени от харизма. Ето защо тези, които имат такава, изпъкват сред другите като техни естествени водачи. Това от една страна. От друга страна обаче, за да изпъкне харизмата, не е задължително нейния носител да е изключително умен, прозорлив, справедлив и т.н. Напълно достатъчно е другите хора да го намират такъв и да вярват, че е такъв. С две думи: харизматичността се преписва от някой на някой с надежда и вяра, че той е изключителен човек. Без такава надежда и вяра, харизматичността е само претенция или просто скрита потенция, която не служи за нищо на хората като обществени същества. Тя нито създава, нито решава човешки проблеми. В това отношение Вебер правилно оценява харизмата като по-скоро емоционална, отколкото рационална връзка между хората. Според него разумът е враг на харизмата, понеже подтиска емоцията и унищожава страстта в искането на човека от другия. Затова, като цяло, харизмата не е белег на интелигентност, ученост или натрупан житейски опит. При нея на преден план стои враждебното отношение на човека към правилата и нормите в живота му с другите хора⁷.

Отдаването на харизмата на водача е доброволно и не изисква открито насилие или заплаха с насилие. Това не значи, че е напълно безнасилствено и свободно отдаване. Вебер ясно различава доброволното от свободното отдаване на харизмата. Автентичната харизма е поддържана от страх надежда. Тя се крепи не на разума

и разумните аргументи за ползите от нея, а на вярата и страстта да се опази вярата. Харизмата е жива в надеждите на хората и техните страхове, че тези надежди могат да не се сбъднат никога⁸. Аспекти на харизмата са различните съмнения, подозрения и прозрения, които хората имат за себе си като самите себе си и други на себе си⁹.

По отношение на признака личната зависимост и отдаденост не може да не видим, че харизмата компенсира битийни липси и „липси на липси“ у хората чрез завладяването или отдаването им на други хора. Тя запълва отделни празнини и провали в правенето от човека на себе си като самия себе си и някой друг. Разбира се, самото това запълване е винаги диaboлично и проблематично – като полза или вреда за човека – тъй като за него Другият е винаги и условие и пречка.

Като човешко свойство харизмата определя доверието и недоверието на човека в Другия. Затова харизматичната връзка е нетрайна, спонтанна и лабилна връзка. Тук възвратното себе си на всеки от участниците в тази връзка е отдадено изцяло на своето себе си като различно от себе си или друго за себе си. Но то е и онова същото „себе си“ у човека, на което той най-много държи, вярва и се надява да запази. С него той се о-личностява като *себе си и нещо повече от себе си*. То превръща харизматичността в уникално, но и универсално средство за човешка самонаправа.

От гледната точка на психичната азовост човешката харизматичност е от „разполовената цялостност“ или от „цялостната разполовеност“ на човешкото същество, което прави само себе си от другостта за себе си. Харизмата е пряка отдаденост от човека на себе си като някой друг и пряка отдаденост от него на другия като на самия себе си. Харизмата индивидуализира и социализира. Затова всеки се надява другите хора да го разпознаят и признаят неговата харизма. У всеки има някаква нужда – и Вебер добре разбира това – от самопознание и признание от другите. Но тази нужда не е еднаква като искане и воля за власт. От тук разликата между тези, които носят харизмата и които я признават и се подчиняват на нея. Тук, по думите на Великият инквизитор на Достоевски, всеки иска да принуди другия да приеме и се поклони на неговия бог. Затова харизмите не могат без признание и търсят признание една от дру-

га. Силно вярващият човек се стреми да вкара и други в своята вяра: но не защото така иска неговия бог, а защото той сам иска да защити своя избор и своята вяра пред себе си и някой друг човек.

Веберовия подход към харизмата, според мен, не ни позволява да разкрием всичките нейни основни значения в човешкия свят. Струва ми се, че при него интерпретацията на харизмата е съзнателно ограничена в дистинкцията „господство – подчинение“. Вебер се стреми да обясни преди всичко йерархията и рационализацията на обществения живот на хората. Затова постоянно съизмерва харизмата с разума и сравнява автентично-харизматичното с традиционното и легалисткото управление. За него ценностно ориентираното е и целерационално, а целерационалното е ценностно ориентирано, независимо от резултата на действието. Така той се отказва да търси „качество на харизматичното качество“ и се насочва само към количественото измерване и представяне на това качество. Вебер предпочита да представя харизматичността повече като количествено, а не качествено разделение на хората в обществото. Затова нейното овсекидняване е намаляване и отслабване на една и съща харизма, а не качествени промени в харизматичността. Качествените промени са количествени ограничения, но тези ограничения не водят до качествени изменения. Според него в миналото хората са били по-зависими от харизмата, защото тя им е била по-полезна като социална връзка, а не защото е имало по-качествени харизми.

Според Вебер харизмата е по-силна, когато хората са по-тясно свързани и зависими едни от други. Когато тази връзка и зависимост отслабват, отслабва и харизмата – запада и нейната роля в обществения живот. Аз не съм сигурен, че тук Вебер е съвсем прав в твърдението си. Струва ми се, че западането на харизмата не е от нейното изтласкване към периферията на обществения живот. Това не е просто отстъпление на водещата роля на харизмата пред другите две форми на господство и подчинение. Става дума за историческа промяна на хората: на тяхното мислене и техните проекти за живота им. Като цяло харизматичността у хората обаче нито количествено намалява, нито качествено обеднява. Тя постоянно варира от по-стари към по-нови искания на хората от себе си, другите хора и света, който не им харесва.